

กัณฑ์ที่ ๔๘ 1 ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ

๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ทน)

เย ธมฺมา เหตุปฺปฬว เตสํ เหตุ ตถาคโต  
เตสญฺจ โย นิโรธो จ เอวํ วาที มหาสมฺโณ  
อวิชฺชาทึทึ สมฺภูตา รูปญฺจ เวทนา ตถา  
อโถ สญฺญา จ สงฺขารา วิญฺญาณญฺจาติ ปญฺจิเม  
อุปฺปชฺชนฺติ นิรุชฺชนฺติ เอวํ หุตฺวา อภาวโต  
เอวํ ธมฺมา อนิจฺจาถ ตาวกาลีกตาทีโต  
เอตฺตกานมฺปิ ปาฐานํ อตุถํ อญฺญาถ สาธุกํ  
ปฏฺิปชฺเขต เมธาวี อโมฆี ชีวิทํ ยถาติ ฯ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธรรมมิกถา เริ่มต้นแต่ความย่อย่อธรรมเทศนาของพระบรมศาสดา พระองค์ได้รับสั่งด้วยพระองค์เองว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ ไม่มีเหตุแล้ว ธรรมก็เกิดไม่ได้ นั้นเป็นข้อใหญ่ใจความทางพระพุทธศาสนา ผู้มีปัญญาจะฟังได้สดับในบัดนี้ ตามวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า เย ธมฺมา เหตุปฺปฬว เตสํ เหตุ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรธो จ เอวํ วาที มหาสมฺโณ ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับเหตุของธรรมเหล่านั้น พระมหสมณเจ้าทรงตรัสอย่างนี้

นี่เนื้อความของพระบาลีแห่งพุทธภาษิต คลี่ความเป็นสยามภาษาอธิบายว่า คำว่าเหตุ นั้น ในสังคหะแสดงไว้ ฝ่ายซ้ายมีสาม ฝ่ายดีมีสาม ดังพระบาลีว่า โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ อโภกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ มีเหตุสามดังนี้ เพราะท่านแสดงหลักไว้ตามวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ณะ ท่านแสดงหลักยกเบญจขันธ์ทั้ง ๕ มี อวิชชาเป็นปัจจัย วางหลักไว้ดังนี้ อวิชชาทึทึ สมฺภูตา รูปญฺจ เวทนา ตถา อโถ สญฺญา จ เวทนา วิญฺญาณญฺจาติ ปญฺจิเม เบญจขันธ์ทั้ง ๕ เหล่านี้ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิดพร้อมแต่ปัจจัยทั้งหลาย มี อวิชชา เป็นต้น เกิดอย่างไร เกิดแต่เหตุ เกิดพร้อมแต่ปัจจัยทั้งหลาย มีอวิชชาเป็นต้นดังในวาระพระบาลีที่ท่านวางเนติแบบแผนไว้ว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิด สังขาร อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา ดังนั้นเป็นต้น อวิชชาความรู้ไม่จริง มันก็กระวนกระวายนิ่งอยู่ไม่ได้ ความรหาคำความรู้จริงนั้นแหละ มันก็เกิดเป็นสังขารขึ้น รู้ดี รู้ชั่ว รู้ไม่ดีไม่ชั่วเข้าไปว่า อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ความรู้ เมื่อมีความรู้ขึ้นแล้ว วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป มันก็ไปยึดเอานามรูปเข้า นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ มีนามรูปแล้วก็มีอายตนะเข้าประกอบ อายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ เมื่อมีอายตนะ เข้าแล้วก็รับผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ความอยากได้คืนรน

กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาที่มีขึ้นแล้ว เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ความยึดถือ อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดภพ ก็ยึดถือภพต่อไป กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภพ เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ เมื่อได้ภพแล้ว ก็เกิดเป็นมนุษย์ก็ดี เป็นสัตว์เดียรัจฉานก็ดี ที่กำเนิดเกิดด้วยอณตชะ เกิดจากสังเสทชะ อุปปาติกะ เกิดด้วยขลาพชะ สังเสทชะ เหนือโคละ อณตชะเกิดเป็นฟองไข่ ขลาพชะเกิดด้วยน้ำพวกมนุษย์ อุปปาติกะ ลอยขึ้นบังเกิดอย่างพวกเทวดา สัตว์นรกนี้อุปปาติกะ นี้ที่เกิดขึ้นได้เช่นนี้ ก็เพราะอวิชชานั่นเอง ไม่ใช่อื่น ถ้าอวิชชาไม่มีแล้ว เกิดไม่ได้ อวิชชา นะ เป็นเหตุด้วยแล้วเป็นปัจจัยด้วย นี้เราท่านทั้งหลาย เป็นหญิงเป็นชายเป็นคฤหัสถ์บรรพชิตเกิดมาได้ดังนี้

ความเกิดอันนี้แหละเกิดแต่เหตุ ไม่ได้เกิดแต่อื่น ไม่ว่าจะอันใดทั้งสิ้นต้องมีเหตุเป็นแดนเกิดทั้งนั้น ถ้าไม่มีเหตุเกิดไม่ได้ นี่พระองค์ทรงรับรองไว้ตามวาระพระบาลีในเบื้องต้นนั้น

เมื่อเป็นเหตุเกิดขึ้นเช่นนี้ ท่านวางหลักไว้ดีกว่า อุปุปชุนฺติ นิรุชฺชนฺติ มีดับ มีเกิดดับ เกิดดับนี้เป็นตัวสำคัญ ไม่ใช่เกิดฝ่ายเดียว มีเกิดแล้วมีดับด้วย ความดับนั้น อวิชชาไม่ดับ สังขารก็ดับไม่ได้ สังขารไม่ดับ วิญญาณก็ดับไม่ได้ วิญญาณไม่ดับ นามรูปก็ดับไม่ได้ นามรูปไม่ดับ อายตนะก็ดับไม่ได้ อายตนะไม่ดับ ผัสสะก็ดับไม่ได้ ผัสสะไม่ดับ เวทนาที่ดับไม่ได้ เวทนาไม่ดับ ตัณหาที่ดับไม่ได้เหมือนกัน ตัณหาไม่ดับ อุปาทานที่ดับไม่ได้ อุปาทานไม่ดับ ภพที่ดับไม่ได้ ภพไม่ดับ ชาติที่ดับไม่ได้ ชาติเป็นตัวสำคัญ ไม่หมดชาติหมดภพ นี้เขาต้องดับกันอย่างไร เมื่อดับก็ดับเป็นลำดับไปอย่างนี้ ได้วางตำราไว้ว่า อวิชชายุเตว อเสสวราคนิโรธ สงฺขารนิโรธา สังขารดับ วิญญาณดับกันเรื่อยไป จนกระทั่งถึงชาติโน้น ดับกันหมด ท่านจึงได้ยกบาลีว่า อุปุปชุนฺติ นิรุชฺชนฺติ ย่อมเกิด ย่อมดับดังนี้ อุปุปชุนฺติ นิรุชฺชนฺติ เกิดดับหมดทั้งสากลโลก เกิดดับเรื่องนี้ พระปัจเจกวัคคีย์รับว่า ได้ฟังพระปฐมเทศนา ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ของพระบรมศาสดา รับรองที่เดียวตามวาระพระบาลีว่า อายสมฺโตะ โภณฺทญฺญสฺส วิรชํ วิตมลํ ธมฺมจกฺขํ อุทฺปาที ยงฺกิญฺจ สฺมุทฺถธฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธฺมํ ว่าจะว่า วิรชํ วิตมลํ ธมฺมจกฺขํ ความเห็นธรรม ธมฺมจกฺขํ ความเห็นอันปราศจากธุลีมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ผู้มีอายุชื่อว่า อัญญาโณทญฺญะ เห็นอะไร เห็นเกิดดับนั่นเอง ยงฺกิญฺจ สฺมุทฺถธฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเสมอ ดับไปเสมอ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นดับไป สพฺพนฺตํ นิโรธธฺมํ ดับไป ถ้าย่นลงไปแล้วก็มีเกิดดับ นี้ตรงกับ อุปุปชุนฺติ นิรุชฺชนฺติ เกิดดับอยู่อย่างนี้ เมื่อเกิดดับดังนี้แล้ว เอวํ หุตฺวา อภาวโต เอเต ธฺมมา อนิจฺจาถ ตาวกาลิกตาทีโต เมื่อเป็นอย่างนี้ความเกิดและดับ ความดับ หุตฺวา อภาวโต เอเต ธฺมมา อนิจฺจาถ รูปธรรมนามธรรมเหล่านั้น ไม่เที่ยง เพราะความเกิดขึ้นแล้ว เพราะความมีแล้วหาไม่มี รูปธรรมนามธรรมเหล่านั้น ไม่เที่ยง เพราะความมีแล้วหาไม่มี เพราะความเป็นเหมือนดังของขอยืม เหมือนเราท่านทั้งหลายบัดนี้ มีเกิดมีดับเรื่อยไป รูปธรรมนามธรรมที่ได้มานี้ มีแล้วหาไม่มี เพราะความเป็นดังของขอยืมเหมือนกันทุกคนต้องขอยืมทั้งนั้น ผู้เทศน์นี้ก็ต้องคืนให้เขา เราๆ ทุกคนก็ต้องคืนทั้งนั้น ขอยืมเขามาใช้ ไม่ใช่ของตัวเอง ความเป็นจริงเป็นอย่างไร

เมื่อรู้ความของมันเป็นอย่างนี้แล้ว ท่านจึงได้รับสั่งในคาถาเป็นลำดับไปว่า สพเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺนติ ทุกฺขเ เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเห็นอภัยในทุกข์ เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษ ให้ปัญญาจรดลงตรงนี้ละว่า สังขารเราทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ถ้าจริงไม่เที่ยงอยู่แล้วละ ก็ยึดด้วยความไม่เที่ยงนั้นไว้ อย่าให้หายไปตริกวี้เรื่อย สังขารทั้งปวงนะ ถ้ามันอยากจะได้โลดเอนละก็ สังขารของตัว ปุญฺญาภิสังขาร สังขารที่เป็นบุญ อปุญฺญาภิสังขาร สังขารที่เป็นบาป อเนญฺชาภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว กายสังขาร ลมหายใจเข้าออกปรนปรือกายให้เป็นอยู่ วจีสังขาร ความตรึกตรองที่จะพูด จิตสังขาร ความรู้สึกอยู่ในใจ เป็นจิตสังขาร สังขารทั้งหลายเหล่านี้ไม่เที่ยง ไม่เที่ยงจริงๆ แล้วเอาจรดอยู่ที่ความไม่เที่ยง ตัวก็เป็นสังขารดุจเดียวกัน แบบเดียวกันหมด ปราภฺภูมตฺตัง สากลโลก ล้วนแต่อาศัยสังขารทั้งนั้น เห็นจริงเช่นนี้แล้ว ก็จะเห็นอภัยในทุกข์ทีเดียว พอเห็นอภัยในทุกข์ ก็รักษาความเห็นอภัยนั้นไว้ ไม่ให้หายไป ช่องนั้นแหละ ทางนั้นแหละหมดจดพิเศษ ระวังความทุกข์ได้แท้ๆ

แล้วคาถาตามลำดับ ไป รับ รองว่า ปุณฺณปุณฺนี ปิพิตฺตทา อุปฺปาเทน วเณน จ เต ทุกฺขาว อนิจฺจา เย อตฺตสนฺตตฺตาทิโต สังเขตฺตรมฺมทํทฺหลายเหล่านีใดไม่เที่ยง เมื่อเห็นว่าไม่เที่ยงแล้ว สังขารธรรมทั้งหลาย เหล่านั้นเป็นทุกข์แท้ เพราะความที่ไม่เป็นไปตามอำนาจใครเลย อันความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป มี เบียดเบียนอยู่ร่ำไป และเป็นสภาพเร่าร้อน เป็นต้น ไม่เยือกเย็น เป็นสภาพที่เร่าร้อน พระคาถาหลังรับ สมอ้างอีกว่า สพเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺนติ ทุกฺขเ เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่าสังขารเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเห็นอภัยในทุกข์ นี่เป็นวิสุทธิมรรค หนทางหมดจดพิเศษ นี่ให้เห็นว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ อายสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้นแหละ เป็นทุกข์แท้ๆ ไม่ใช่ เป็นสุข ถ้าว่าเป็นสุขแล้วมันก็ต้องเที่ยง นี่มันไม่เป็นสุขมันจึงไม่เที่ยง เมื่อมันไม่เที่ยงแล้ว มันเป็นสุขได้อย่างไร มันก็เป็นทุกข์เท่านั้น

เมื่อรู้จักชัดเช่นนี้แล้ว วเส อวตฺตนาเยว อตฺตวิปฺกฺขภาวโต สฺสญฺญตฺตสฺสามิกตฺตา จ เต อนตฺตาทิ ญายเร สังขารธรรมทั้งหลายเหล่านั้น บัณฑิตรู้ว่าไม่ใช่ตัว ว่าเป็นอนัตตา เพราะความเป็นสภาพไม่ เป็นไปตามอำนาจเลยและเป็นปฏิปักษ์แก่ตัวเสียด้วย อตฺตวิปฺกฺขภาวโต เพราะเป็นปฏิปักษ์แก่ตน สฺสญฺญตฺตสฺสามิกตฺตา จ เป็นสภาพว่างเปล่าหมดทั้งสากลโลก เราก็กว้างเปล่า เขากว้างเปล่า ว่างเปล่าหมดทั้งนั้น เอาอะไรมาได้ หาอะไรมิได้เลย โบราณตันตระภูคเป็นอย่างไรหายไปหมด ว่างเปล่าไปหมด หา แต่คนเดียวก็ไม่ได้ ว่างเปล่าอย่างนี้ไม่มีเจ้าของ เอา! ใครละมาเป็นเจ้าของเบญจขันธ์ คนไหนเล่าเป็น เจ้าของเบญจขันธ์ ด้วยกันทั้งนั้น เป็นเจ้าของไม่ได้เลย ของตัวก็ต้องทิ้ง เอาไปไหนไม่ได้ ทั้งทั้งนั้น ยืนยันว่าเหมือนของขอยืมเขาใช้ทั้งนั้น แล้วก็ต้องส่งคืนทั้งนั้น เอาไม่ได้ เอาอะไรไม่ได้ทั้งนั้น เมื่อรู้จัก หลักรจริงดังนี้ ให้ตริกวี้ในใจ ท่านจึงได้ยืนยันเป็นตำรับตำราไว้ว่า สพเพ ธมฺมา อนตฺตาทิ

เมื่อก็พูดถึงชั้นธนะ พูดถึงสังขาร นี่มาพูดถึงธรรมเสียแล้ว สัพเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาเย ปสฺสตี อถ นินฺพิณฺทุติ ทุกุเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายมีตัวตน เข้า มาเรื่องธรรมเสียแล้ว เมื่อก็พูดสังขารอยู่ ธรรมทั้งหลายมีตัวตน เมื่อนั้นย่อมเหน้อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นมรรคาวิสุทธิ หรือวิสุทธิมรรค หนทางหมดจดพิเศษ

นี่ธรรมละ ธรรมทั้งหลายมีตัวตนละ สัพเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ธรรมทั้งปวงมีตัวตนนี้มันอื่นจากสังขารไป มันสังขารคนละอย่าง สังขารอันหนึ่ง ธรรมอันหนึ่ง ไม่ใช่อันเดียวกัน ธรรมทั้งหลายมีตัวตน ธรรมที่ทำให้เป็นตัวนะ ที่จะเป็นมนุษย์นี้ก็ต้องอาศัยมนุษยธรรม ที่จะเป็นกายมนุษย์ละเอียดนี้ก็อาศัย มนุษยธรรม ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ธรรมที่เป็นกายทิพย์อาศัยทิพยธรรม เป็นกายทิพย์ละเอียดอาศัย ทิพยธรรม ที่เป็นกายรูปพรหมก็อาศัยพรหมธรรม ที่เป็นกายรูปพรหมละเอียดก็อาศัยธรรมละเอียด ธรรมที่ทำให้เป็นพรหม ที่เป็นอรูปพรหมก็อาศัยธรรมของอรูปพรหม คือ อรูปฌาน ถึงละเอียดก็เช่น เดียวกัน ธรรมนะ เป็นอย่างไร สังขารเป็นอย่างไร ต่างกันหรือ ต่างกัน ไม่เหมือนกัน คนละอัน เขา เรียกว่า สังขารธรรมอย่างไรละ นั่นอนุโลม ความจริง คือ ธรรมนะไม่ใช่ตัว ธรรมนะไม่ใช่ตัว เราจะ ค้นเข้าไปเท่าไรในตัวเราเนาะ ค้นเท่าไรๆ ก็ไปพบดวงธรรม

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ โสภริสุทฺธิเท่าฟองไข่แดงของไก่ อยู่กลางกายมนุษย์ในสักทีเดียว ธรรม ดวงนั้นแหละ เราได้มาด้วยกาย วาจา ใจ บริสุทฺธิ ถ้าว่าไม่บริสุทฺธิแล้ว ไม่ได้ธรรมดวงนั้น ธรรมดวง นั้นเราเรียกว่าธรรมแท้

ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ละเอียด ก็ได้แบบเดียวกัน บริสุทฺธิของมนุษย์ ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ละเอียด ดวงโตขึ้นไปกว่าธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์เท่าตัว ๒ เท่าฟองไข่แดงของไก่

ธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ๓ เท่าฟองไข่แดงของไก่

ธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ๔ เท่าฟองไข่แดงของไก่

ธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมโตกว่าอีกเท่าหนึ่ง ๕ เท่าฟองไข่แดงของไก่

ธรรมที่ทำให้เป็นรูปพรหมละเอียด ก็โตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง อย่างเดียวกัน เป็นดวงใส อย่างเดียวกัน ๖ เท่าฟองไข่แดงของไก่

ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม โตขึ้นไปอีก ๗ เท่าฟองไข่แดงของไก่

ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด โตขึ้นไปอีก ๘ เท่าฟองไข่แดงของไก่

นั่นดวงนั้นเป็นธรรม พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ที่ได้สำเร็จ ท่านเดินในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น เดินด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น ไม่เดินในกลางดวงธรรมนี้ สำเร็จไม่ได้ ไปถึงกายเป็นลำดับไปไม่ได้ ดวงธรรมนี้เป็นธรรมสำคัญ ท่านจึงได้ยืนยันว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ไม่ใช่ตัว แต่ธรรมถึงไม่ใช่ตัว ก็ธรรมนั้นแหละทำให้เป็นตัว ตัวอยู่อาศัยธรรมนั้นแหละ ตัว ก็ต้องอาศัยดวงธรรมนั้นแหละ จึงจะมากเกิดได้ ถ้าไม่อาศัยดวงธรรมนั้น มากเกิดไม่ได้ กายมนุษย์ ดวง ธรรมนั้นได้ด้วยบริสุทฺธิ กาย วาจา ตลอดถึงใจ เป็นอัมโพหาริกไปด้วย บริสุทฺธิด้วยกาย วาจา ใจ ได้

ธรรมดวงนั้น ธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาทิ้งหยาบทิ้งละเอียด ต้องเติม ทาน ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ไป ในความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ อีก มันก็ได้ธรรมที่ทำให้เป็นกายเทวดาเป็นลำดับไป ทิ้งหยาบทิ้งละเอียด ธรรมที่ทำให้เป็นพรหมละ ได้ด้วยรูปฌานทั้ง ๔ ได้ สำเร็จรูปฌานแล้ว ให้สำเร็จธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ธรรมเป็นอรูปรหมแล้ว ทิ้งหยาบทิ้งละเอียด ก็ได้ด้วย อรูปฌาน อากาสนัญญายตนะ วิญญานัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ นั้นแหละสำหรับเติมลงไป ในธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรหม ในธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรหมอีก จึงจะได้ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรหมขึ้น ทิ้งหยาบทิ้งละเอียดดังนี้

นี่แหละว่า ธรรมทั้งหลายมีตัวตน ไม่ใช่ตัวจริงๆ ตัวอยู่ที่ไหนละ เออ! ธรรมทั้งหลายนี้ไม่ใช่ตัว แล้วตัวไปอยู่ที่ไหนละ ตัวก็ง่าย ๆ กายมนุษย์นี่แหละเป็นตัว กายมนุษย์ละเอียดก็เป็นตัว แต่เป็นตัวผินออกไป กายทิพย์ก็เป็นตัว กายทิพย์ละเอียด ที่กายทิพย์นอนผินไปก็เป็นตัว กายรูปพรหมก็เป็นตัว กายรูปพรหมละเอียดก็เป็นตัว กายอรูปรหมก็เป็นตัว แต่ว่าตัวสมมุติ ไม่ใช่ตัววิมุตติ ตัวสมมุติกันขึ้น เป็นตัวเข้าถึงกายธรรม กายธรรมก็เป็นตัว เข้าถึงกายธรรมละเอียด กายธรรมละเอียดก็เป็นตัวอีกนั่นแหละ เป็นชั้น ๆ ขึ้นไปนั่นเข้าถึงกายธรรม กายธรรมละเอียดก็เอาตัวที่เป็นโคตรภู เข้าถึงกายธรรมพระโสดา พระโสดาละเอียด นั่นเป็นตัวแท้ๆ ตัวเป็นอริยะ เรียกว่า อริยบุคคล พระองค์ทรงรับรอง แค่กายธรรมโคตรภูนี่ ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสาวกของพระตถาคตของพระผู้มีพระภาค กายธรรมที่เป็นโสดา โสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหัตต อรหัตตละเอียด ทั้งหมดนั่นเรียกว่า อริยบุคคล ๘ จำพวก นั่นเรียกว่า อริยบุคคล

นี่แหละ ภควโต สาวกสงฺโฆ สาวกของเราตถาคต ท่านปรากฏในโลก แล้วท่านทั้งแสวงหาพวกนี้ ถ้าได้แล้วก็ต้องจัดเป็นพวกของท่านทีเดียว ถ้ายังไม่ถึงกระนั้นท่านลดลงมา ถ้าบุคคลผู้ใดได้ถึงกายธรรมกายธรรมละเอียดนั้นก็ ภควโต สาวกสงฺโฆ เหมือนกัน เรียกว่า พระพุทธชินสาวก ไม่ใช่อริยสาวก เป็นพระพุทธชินสาวก หรือปุถุชน ลดลงตามส่วนลงมาตามนั้น ประพตติ ถูกต้องร่องรอยที่จะเข้าถึงธรรมกาย ธรรมกายละเอียดขึ้นไป ไม่ได้เคลื่อนเลยทีเดียว ทางนั้นไม่คลาดเคลื่อน ท่านก็อนุโลมเข้าเป็นพระพุทธชินสาวกด้วยเหมือนกัน หรือจะผลักเสียเลยไม่ได้ ถ้าผลักเสียเลยละก็ ที่จะเป็นโคตรภู ธรรมกายละเอียดก็ไม่มีเหมือนกัน อาศัยความบริสุทธิ์ของพวกเราที่เป็นคฤหัสถ์บรรพชิต บริสุทธิจริงๆ นั่นเป็นปุถุชนสาวกของพระบรมศาสดา นี่เป็นตำรับตำรา

บัดนี้ เราจะพระสาวกของพระศาสดาบ้าง ก็ต้องขาดจากใจนะ พิรุจฉากาย พิรุจฉากวาจา ไม่ใช่มีทีเดียว ให้บริสุทธิ์กาย บริสุทธิวาจา บริสุทธิใจจริงๆ ด้วยใจของตน จะค้นลงไปสักเท่าไร ตัวเองจะค้นตัวเองลงไปเท่าไร หาความผิดทางกาย วาจา ใจไม่ได้ค้นหาด้วยปัญญาสักเท่าหนึ่งเท่าใด ก็หาความผิดทางกาย วาจาไม่ได้ หรือท่านมี ปุริสวิชา รู้วาระจิตของบุคคลผู้อื่น ให้พินิจพิจารณาค้นความพิรุณทางกาย วาจา ใจ ของบุคคลผู้บริสุทธิ์เช่นนั้นไม่ได้ นั่นเรียกว่า ปุถุชนสาวก ถ้าว่าเข้าธรรมกายแล้ว เป็นโคตรภูทีเดียว ไม่ใช่ปุถุชน ไม่ใช่อริยะ ที่จะถึงอริยะต้องอาศัยโคตรภู แต่ว่ายังกลับ

เป็นปุถุชนได้ ยังกลับเป็นโลกีย์ชนได้ จึงได้ชื่อว่าโคตรภู ระหว่างปุถุชนกับพระอริยะต่อกันก็เข้าถึง  
โคตรภูแล้ว ที่จะเป็นโสดาก็เป็นไป ที่จะกลับมาเป็นปุถุชนก็กลับกลาย ที่จะเป็นโสดาก็ถึงนั้ก่อน จึง  
จะเป็นไปได้

เมื่อรู้จักหลักอันนี้แหละ ท่านจึงได้วางบาลีว่า ผู้ใดเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เหมือน  
ธรรมทั้งสิ้น ไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ ไม่ใช่ตัวแล้วจะไปเพลินอะไรกับมันเล่า มันของ  
ยืมเขามาหลอกๆ ลวงๆ อยู่อย่างนี้ เพลินไม่สนุก ปล่อยมัน อ้ายที่ปล่อยไม่ได้ ก็เข้าใจว่าตัวเป็นของ  
ตัว จงปล่อยมัน เมื่อปล่อยแล้วนั้นแหละ หนทางหมดจดวิเศษ หนทางบริสุทธิ์ทีเดียว นั้นเป็นหนทาง  
บริสุทธิ์แท้ๆ วิสุทธิ สัพพกุศลเสทิววิสุทธิ อุดม อณูญาสาธุกัม ปฏิบัติขุเขต ทุกเข นิพพุติ เจตโส โหติ สา  
สนนติ นิพพานมิตติ วุจฺจเร ความหมดจดความปลอดจากกิเลสทั้งหลายแล้ว ย่อมดับจากทุกข์ทั้งหลาย  
เสียได้ ทุกข์เหล่านั้นดับไปแล้ว จิตก็สงบ หลุดไปจากทุกข์ทั้งหมด นิพพานมิตติ วุจฺจเร นักปราชญ์  
กล่าวว่า เป็นความดับ คือ นิพพาน แต่ว่าความสงบนี้เป็นต้นของมรรคผลนิพพานทีเดียว ถ้าเข้าความ  
หยุดความสงบไม่ได้ บรรลุมรรคผลไม่ได้ ความหยุด ความสงบเป็นเบื้องต้นมรรคผลนิพพานทีเดียว  
จะไปนิพพานได้ต้องไปทางนี้ มีทางเดียว ทางสงบอันเดียวกันนี้แหละ ท่านจึงได้ยืนยันต่อไปว่า นตฺถิ  
สนฺติ ปรี สุขํ สุขอื่นนอกจากหยุดจากนี้ไม่มี หยุดนิ่งกันให้หมดทั้งสากลโลก ไม่เอาธุระ นั้นเป็นทาง  
บริสุทธิ์ นั้นเป็นทางไปสู่มรรคผลนิพพานแท้ๆ รู้แน่เช่นนี้แล้ว ย่อสั้นลงไป ท่านจึงได้ยืนยันว่า เย จ โข  
สมุมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานวตฺตฺติโน เต ชนา ปารเมสฺสนุต มจฺจุธเยยฺยํ สุตฺตฺตรํ กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปทหายสฺสุ  
กํ ภาเวถ ปญฺชิตฺโต กิชนฺเหล่าใดประพาศธรรม ในธรรมที่พระศาสดาเจ้ากล่าวแล้ว ชนทั้งหลายเหล่านี้นั้น  
จักถึงฝั่ง คือนิพพาน อันเป็นที่ตั้งอันล่วงเสียซึ่งวัฏฏะ อันเป็นที่ตั้งของมัจจุ ฝั่งที่ล่วงเสียซึ่งวัฏฏะ  
อันเป็นที่ตั้งของมัจจุสุดจะข้ามได้ คือ นิพพาน นั้นเอง ชนทั้งหลายเหล่านั้น จักถึงซึ่งฝั่งอันล่วงเสีย ซึ่ง  
วัฏฏะ อันเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ สุตฺตฺตรํ แสนยากที่จะข้ามได้ ในสากลโลกที่จะข้ามไปถึงฝั่งนิพพานนะ  
แสนยาก ไม่ใช่เป็นของง่ายเลย

พระพุทธเจ้าท่านสร้างบารมี ๔ อสงขัยแสนกัลป์ ๘ อสงขัยแสนกัลป์ ๑๖ อสงขัยแสนกัลป์ จึงจะข้าม  
วัฏฏสงสารได้ ถ้าคนข้ามได้บ้าง ก็แสนยากที่ข้ามได้ ท่านจึงได้วางตำราไว้เป็นเนติแบบแผนไปเป็นลำดับๆ  
ไปว่า สทุธาย จ สิลเน จ ยา ปวตฺตติ ปญฺญา ย จาเคน สุตเตน จูภยํ สาดาทิ สีสึ ลภติ อุปฺปาทิ  
กา อาทียติ สารมิเทว อตฺตโน แต่ว่าในท้ายพระคาถาบัณฑิตผู้มีปัญญาละธรรมด่าเสีย ไม่ประพาศ  
เลยทีเดียว ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น เด็ดขาดลงไป เหมือนภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกา พอบวช  
เป็นพระเป็นเณร ขาดจากใจความชั่วไม่ทำเลย ถ้าว่าชีวิตตายเป็นตายกัน ชีวิตจะดับไปดับไป  
ทำความดีรำไป นี้พวกละธรรมด่าประพาศธรรมขาวแท้ๆ

อุบาสกอุบาสิกาละ เมื่อจะเป็นอุบาสกอุบาสิกาดีๆ แท้ๆ นะ พอเริ่มเป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ขาดจากใจ  
ความชั่วกายวาจาใจจะเด็ดขาด ไม่ทำชีวิตดับๆ ไป เอาความบริสุทธิ์ใส่ลงไป เอาความบริสุทธิ์ใส่ได้  
ไปสวรรค์ ไม่ต้องทุกข์กับใคร แน่นอนใจทีเดียว น้อย่างชนิดนี้ละธรรมด่าเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น

นี่พระโพธิสัตว์เจ้าสร้างบารมีเป็นสองชาติดังนี้ ละธรรมด่าจริงๆ เจริญธรรมชาวจริงๆ ไม่ยกเยื้อง  
แปรผันไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ตามวาระพระบาลีว่า คาถาข้างหลังรับรองไว้ สุกขา จ สีสเน จ ยา ปวตติ  
ปญญา จาเคน สุเตน จูญย สาทาทิ สีสี ลกตี อาทียติ สารมิเทว อตฺตโน หนฺิงชายต้งแปลเป็น เหา  
เสส หนฺิง ชายเหล่าใด เจริญด้วยศรัทธาความเชื่อมั่นในชั้นธสันดานละชั่วขาดแล้ว ไม่กลับกลอกแล้ว  
เหลือแต่ดีแล้วฝ่ายเดียวแล้ว เจริญด้วยศีลเจริญด้วยสุตตะ นี่ก็เป็นฝ่ายดี เจริญด้วยจาคะ เจริญด้วย  
ปัญญา หนฺิงชายเหล่าใดที่เจริญในทางจิตด้วยศีล ด้วยจาคะ ด้วยสุตตะ ด้วยปัญญาแล้ว สาทา สีสี  
ลกตี อุปปาติกา หนฺิงชายเช่นนั้น ชื่อว่าประพตติเป็นปกติ หนฺิงชายเหล่านั้น ชื่อว่าประพตติเป็น  
ระเบียบเรียบร้อยดี มั่นในพระรัตนตรัยแท้ มั่นในพระรัตนตรัย อาทียติ สารมิเทว อตฺตโน ได้ชื่อว่า  
ยึดแก่นสารของตนไว้ได้

ตรงนี้หลักต้องจำไว้ ยึดไว้ให้มั่นเขียว ไม้ให้คลาดเคลื่อนได้ ชีรนติ เวยา ธนตุถา สุจิตติ วา อโถ สรริ  
ญปิ สรฺ อุโปติ ปปญจธมฺโม สครฺ อุเปติ ปุญญา นิ กยิราถ สุชาวทานิ ราชรดอันงดงามย่อมถึงซึ่ง  
ความเสื่อมทรามไปแม้สรริระร่างของเราท่านทั้งหลาย นี่ละ สรริระร่างกายก็ย่อมเข้าถึงความทรุดโทรม  
ไม่ยกเยื้องแปรผันไปข้างไหน ทรุดโทรมหมดเหมือนกัน หมดเป็นลำดับๆ ไป ย่อมเข้าถึงซึ่งความทรุด  
โทรม ธรรมของสัตตบุรุษ ย่อมหาเข้าถึงซึ่งความทรุดโทรมไม่ดำรงคงที่อยู่ดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็น  
ธรรมของสัตตบุรุษ ไม่ถึงซึ่งความทรุดโทรมไม่สลาย ไม่เสียหาย ไม่เข้าถึงซึ่งความทรุดโทรม

เมื่อรู้ชัดเช่นนี้ ควรกระทำเกิดซึ่งบุญ ปุญญา นิ กยิราถ ควรกระทำเกิดซึ่งบุญทั้งหลาย สุขาวทานิ อัน  
นำความสุขมาให้ เมื่อทำบุญทั้งหลายแล้ว นำความสุขมาให้ อจฺเจนฺติ กาลา กาลยอมผ่านไป ตรียนฺติ  
รตฺติโย ราตรียอมล่วงไป วันก็ผ่านไป วิโยคฺณา อนุพุพฺพ ชนฺนติ กาลผ่านไป ราตรียอมล่วงไป ชั้นของ  
วัยยอมละลำดับไป ชั้นของวัยเป็นไฉน เด็กเล็กๆ ละลำดับเด็กเรื่อยมา เป็นคนโตๆ เป็นลำดับมา  
หนุ่มสาวละเป็นลำดับมา แก่เฒ่าละเป็นลำดับมา อีกหน่อยก็หมด ละลำดับอย่างนี้มาเรื่อย เหมือน  
อย่างกาลเวลาล่วงไปไม่กลับมา กาลเวลานะ อดีตกาลปีที่ล่วงไปแล้ว ปัจจุบันกาลปีที่ปัจจุบันนี้  
อนาคตกาลปีที่จะมีมาข้างหน้าผ่านไปหมด นี่แหละกาลผ่านไป วันเวลา วันนี้ผ่านไปบ้างแล้ว ผ่านไป  
แล้วเป็นอดีตที่กำลังปรากฏ ฟังเทศน์อยู่นี้เป็นปัจจุบัน วันที่จะมีมาข้างหน้าเป็นอนาคต นั่นแหละเรียก  
ว่ากาลเวลาผ่านไปๆ ราตรีล่วงไปวันหนึ่งคืนหนึ่งผ่านไปไม่ถอยกลับมาเลย ชั้นของวัยเด็กเล็กๆ เป็น  
หนุ่มสาว เป็นแก่เป็นเฒ่า ก็ละลำดับเรื่อยไป ไม่ได้หยุดอยู่เลยสักนิด ไม่รอใครเลย เอ็งจะรออย่างไร  
ก็ตามเกิด ข้าไม่รอเจ้า ความจริงเป็นอย่างนี้ ก็ต้องละลำดับไป เอตฺ ภัย มรณ เปกฺขมาโน ผู้มีปัญญา  
เห็นเหตุ นั้น เป็นภัยในความตายทีเดียว ไข้กาลเวลาผ่านไป ราตรีล่วงไป ชั้นของวัยละลำดับไป นั้น  
เป็นภัยในความตายเทียบนะ ตัวตายทีเดียวไม่ใช่ตัวอื่นละ เมื่อรู้ชัดเช่นนี้ เมื่อรู้ชัดจริงลงไปเช่นนี้แล้ว  
อย่างมุ่งอื่น มุ่งแต่บำเพ็ญการกุศลไป ที่จะนำความสุขมาให้แท้ๆ ไม่ต้องไปสงสัย เหตุตฺกานมฺปิ ปา  
ฐานํ อตฺถ อญฺญา สาธุกํ ปฏิปชฺเขต เมธาวิ อิมชฺ ชีวิตฺ ยถาติ ผู้มีปัญญาได้รู้เนื้อความของบาลีแม่  
เพียงเท่านี้ก็ดีแล้ว สาธุกํ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

ผู้มีปัญญา รู้ความของบาลีเพียงเท่านี้ก็ดีแล้ว ฟังปฏิบัติชีวิตของตนไม่ให้ไร้ประโยชน์ ฟังปฏิบัติตามเป็นอยู่ของตน ในวันหนึ่งๆ ให้มีประโยชน์อยู่ร่ำไป ไม่ให้ไร้ประโยชน์ ถ้าปล่อยความเป็นอยู่ของตนให้ไร้ประโยชน์ละก็ เป็นลูกศิษย์พญามาร เป็นบ่าวของพญามาร ไม่ใช่เป็นลูกศิษย์พระ บ่าวพระ เป็นลูกพญามารเป็นบ่าวพญามาร ฟังปฏิบัติชีวิตของตน อโหม่ง ไม่ให้ไร้ประโยชน์ ไม่ให้เปล่าประโยชน์ จากประโยชน์ทีเดียว ให้มีประโยชน์อยู่เสมอ ในความบริสุทธิ์ในธรรมที่ชาวอยู่เสมอไป ไม่ให้คลาดเคลื่อนนี้พระองค์ได้เตือนเราท่านทั้งหลาย แม้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วตั้งนาน ก็ยังเตือนเราท่านทั้งหลายอยู่ชัดๆ อย่างนี้ เราฟังปฏิบัติตามเถิด สมกับพบพระบรมศาสดา

ที่ได้ชี้แจงแสดงมาตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบายพอสมควรแก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัจที่อ้างธรรมปฏิบัติมาตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ สทา โสตุถิ ภาวนตุ เต ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติยุติธรรมิกถาเพียงแค่นี้ เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ